

УДК 329(477)"1920"

БУДЯКОВ О. В.

м. Миколаїв

ДІЯЛЬНІСТЬ УПЛСР (БОРБИСТІВ) НА ПІВДНІ УСРР В КОНТЕКСТІ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ (1919–1920-ті РОКИ)

В статті, на основі широкої історіографічної та джерельної бази зроблена спроба аналізу ліквідаційної політики більшовицької партії відносно партії борбистів України. Визначені ключові чинники взаємовідносин більшовиків з УПЛСР (б), розглянуто аспекти внутрішньої дезорганізації лівоесерівського руху Півдня України.

Ключові слова: ранній тоталітаризм, борбисти, більшовицька партія.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, в умовах утвердження багатопартійної системи та ідеологічного плюралізму слід враховувати історичний досвід при будівництві нової політичної системи. Зокрема, періоду існування й зникнення вітчизняної багатопартійності та одержавлення всього спектру громадських об'єднань у 1920-х роках. Актуальний характер проблеми визначається тим, що на сьогоднішній день, коли в Україні існує велика кількість політичних партій, громадсько-політичних організацій та рухів, вивчення й переосмислення цих процесів дозволить забезпечити гарантії свободи слова, реалізації прав громадян на повноцінну участь у суспільно-політичному житті шляхом делегування представницької функції політичним партіям та організаціям. Це актуалізує дослідження історії формування однопартійної системи в радянській Україні, що супроводжувалось придушенням будь-яких форм опозиційності, у тому числі відносно партій які знаходились на соціалістичній платформі, до яких належали борбисти.

Метою даної статті є аналіз діяльності та механізми саморозпуску УПЛСР (б) в умовах встановлення комуністичного єдиновладдя.

Істотним внеском в розробку проблем, пов'язаних з темою статті внесли праці М. Шитюка [1], О. Бриндака. [2], І. Ніколаєва [3]. В них аналізуються ліквідаційні процеси більшовицької партії щодо опозиційних сил як на загальнореспубліканському, так і на регіональному рівні. Проблему боротьби більшовиків зі своїми політичними суперниками в перше десятиріччя панування комуністичної влади в Україні розглядає в своїй мо-

нографії С. Кульчицький [4]. Історіографічні аспекти входження партії борбистів до КП(б) У розглядається в роботах С. Зборець, авторка наголошує на домінуванні на сучасному етапі положення, що партія борбистів ліквідована більшовиками завдяки їх підступній політиці спрямованій на встановлення однопартійної тоталітарної влади в Україні [5]. Втім, незважаючи на наявність значної кількості опублікованих праць, в українській історіографії існує потреба комплексного дослідження періоду раннього тоталітаризму, вивчення різноманітних аспектів проблематики.

Слід зауважити, що з огляду на переважаючий кількісний склад сільського населення, в Україні, по аналогії з країнами Південної Європи та Балканами, великою популярністю користувалися партії, ідеологічною базою яких було народництво. В 1917 році як всеукраїнська сила формується Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). Головним гаслом її стає передача землі селянам без усякого викупу. З кінця 1919 року, через закріплення в Україні більшовиків, основна частина партії опиняється в еміграції. У той же час з її рядів протягом 1918–1919 років формуються національні українські партії соціалістичної й комуністичної орієнтації, які протягом громадянської війни ситуативно вступали в союзи з більшовиками. Після закінчення якої, більшовики втрачають потребу співпраці з колишніми союзниками, беручи курс на їх знищення. Серед цих сил опинилася сформована з лівої фракції Всеросійської партії соціалістів-революціонерів в Україні – Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борбисти).

Виклад основного матеріалу. Декларативно визнаючи радянську владу, УПЛСР(б) категорично відкидала більшовицькі ідеї однопартійної системи як найбільш чіткої форми реалізації диктатури пролетаріату. З власної сторони, борбисти пропонували формувати ради на багатопартійній основі, вважали, що робітничий клас може відігравати свою авангардну роль лише на начальному етапі соціалістичної революції і не здатний керувати здійсненням економічної політики, тобто протиставляючи місто селу [6].

Поширити політичний вплив на населення борбистам вдалося під час виборчих кампаній до рад. В 1919 році вони разом з більшовиками та іншими соціалістичними й національно-комуністичними силами делегували своїх представників до Центрального Виконавчого комітету. Слід відзначити, що вже в цей період між ними та більшовиками на місцевому рівні виникали конфліктні ситуації, викликані перепонами в організації партійної роботи з боку більшовиків. Хоча, офіційна позиція більшовиків окреслювала прямо протилежне. Так, циркуляр Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів від 23.07.1919 року наголошував: «До Президії ЦВК почали надходити повідомлення з міст від присутніх у Центральному Виконавчому комітеті партій щодо створених проти них перепон в організаційній партійній роботі... Президія ЦВК пропонує всім Виконкомам не створювати жодних спротивів у роботі: Українській партії соціалістів-революціонерів (комуністів-боротьбистів), Українській партії лівих соціалістів-революціонерів-борбистів. Оскільки ці партії ведуть боротьбу разом з нами за єдині ідеали та підтримують Радянську платформу» [7].

Необхідно відзначити достатньо серйозну кількісну чисельність партійних осередків УПЛСР(б) як на Півдні України, так і по республіці в цілому. Загальна кількість есерів-борбистів в Україні навесні 1920 року наближалася до 7,7 тисяч чоловік. На Одещині їх кількість складала близько 600 чоловік, на Миколаївщині близько 700 [8]. Крім цього, в Одесі та Миколаєві УПЛСР(б) друкувався часопис «Борьба».

На початку 1920 року головний вектор у плані свого подальшого розвитку борбисти вбачають у закріпленні партії в радах усіх рівнів. При цьому, цілком прогнозовано, загострилися їх конфлікти з більшовиками. Зокрема на квітневих виборах до місцевих Рад, де імітуючи «соціалістичну демократію», більшовики дозволили лівим соціалістам-революціонерам брати в них участь (в бюлетені вони йшли під номером 2). Втім, виборча процедура проходила під цілковитим контролем ВКП(б), на яких її депутати отримують близько 80 % місць в губернських виконкомах [9].

Незважаючи на активну протидію їх агітаційним потугам, УПЛСР(б) отримала близько 5 %, будучи представлена майже в усіх місцевих Радах. Даний відсоток борбисти пояснювали перепонами з боку більшовиків. Зокрема, на шпальтах надрукованої в Миколаєві «Борьбы», протягом виборчої кампанії (кінець лютого – початок квітня 1920 року) вийшло близько 15 статей та повідомлень у яких кандидати в депутати від УПЛСР(б) звертали увагу на жорсткий тиск комуністів, брудній пропаганді щодо борбистів, яка звинувачувала партію в спробах «всадити ніж у спину революції, керуванні загонами куркулів та іншому...» [10].

Паралельно з окресленою в статті «брудною пропагандою» під час виборчих переговорів, більшовики по аналогії з самоліквідацією в березні 1920 року партією боротьбистів УКП(б), активно примушували борбистів до зникнення, шляхом поглинання їх КП(б)У.

В свою чергу, більшовики на IV партконференції КП(б)У прийняли рішення, яке дозволяло борбистам вступати до КП(б)У. Але головною умовою для цього було «відмова від контрреволюційної думки про створення народництва і протиставлення села місту і цілковитий перехід на комуністичну платформу» [11].

29 квітня 1920 року відбулася Всеукраїнська рада партії лівих соціал-революціонерів (борбистів). Серед представників Півдня України на ній брали участь делегати Миколаївської організації. Від Центрального комітету зібрання відкривав секретар ЦК Алексєєв. Після коротких дебатів прийнята резолюція з 14 пунктів, ключовим положенням якої

стала теза, яку підтримала переважна більшість депутатів, про «необхідність утворення єдиного політично-організаційного центру соціалістичної революції» [12].

Протоколи зборів регіональних УПЛСР (б), зокрема Одеської організації, дають підстави стверджувати, що цей процес відбувався далеко не однозначно. Якщо керівники борбистів в цілому вимушені були не тільки підтримувати, а й ініціювати серед рядових партійців ідею входження до КП(б)У, то іншою була реакція місцевих активістів. Так, в Одесі протягом лютого-червня 1920 року відбулося 17 конференцій губернської, міської та районної організації УПЛСР(б), на яких головним питанням стояло об'єднання шляхом злиття з КП(б)У [13].

На вказаних зборах, разом із тезами про «неприпустимість розколу єдиного робітничого фронту», «революційну дійсність та вибір, який вимагає єднання», «наявність декількох ідентичних партій в одній країні не буде відповідати потребам як самого українського пролетаріату та селянства, так і світового пролетаріату в цілому» та т.п., лунало багато альтернативних думок. Зокрема, на зібранні 29 травня, представник Балтського повіту УПЛСР(б) категорично відкидав ідею об'єднання з КП(б)У шляхом самопоглинання. Мотивацією його виступу було те, що борбисти є опорою та захисниками інтересів в першу чергу селянства, а більшовики – пролетаріату. Окрім того, вони зі своєю політичною створення комун йдуть на конфлікт з селянами. Якщо партія борбистів припинить своє існування, то селяни залишаться вічно-віч з більшовиками. Подібні вислови лунали на кожній з проведених конференцій, окрім цього на сторінках «Борьбы» друкувались листи низових членів та прихильників УПЛСР(б) аналогічної направленості.

Але, незважаючи на протести рядових членів, більшовикам вдалося переломити ситуація в місцевих осередках на свою користь. Так, на початку червня були проведені збори організації в Миколаївському, Херсонському. На загальноміській конференції в Миколаєві, що відбулась в травні 1920 року більшістю голосів (18 – за, 3 – утримались) ухвалюється рішення про злиття з КП(б)У.

Крім того, вирішено провести внутрішню чистку в УПЛСР(б), внаслідок якої всім незгідним з рішенням Всеукраїнського з'їзду запропоновано залишити лави партії борбистів [14].

Остаточо більшовицькій партії вдалося втілити в життя плани зі знищення борбистів на IV Всеукраїнському з'їзді УПЛСР(б), що проходив 16–18 липня 1920 року, та був заявлений як ліквідаційний. З'їзд прийняв Декларацію в якій оголошувалось загальне рішення про ліквідацію партії та злиття її з КП(б)У [15].

Для формального дотримання норм, які б юридично регламентували ліквідацію УПЛСР (борбистів) на місцях проведені зібрання, що схвалювали рішення з'їзду. 10 серпня 1920 року відбулась Одеська губернська конференція лівих соціалістів-революціонерів (борбистів). На зібранні були присутні 88 членів партії. Порядок денний складався з 4 пунктів. Першим стояло питання входження борбистів в комуністичну партію, друге – завдання в професійному русі, третє – аналіз внутрішнього та зовнішнього становища, четверте – становище на селі. При обговоренні першого питання члени президії Рижов, Сирцев «шаблонно» підкреслювали необхідність об'єднання навколо комуністичної партії всіх революційних сил для остаточної перемоги пролетарської революції. Включивши вказані тези в ліквідаційну резолюцію зібрання, колишні борбисти Одеси «від щирого серця привітали нових товаришів, які ввійшли в братню комуністичну родину». За вказаний текст резолюції віддали свої голоси 85 присутніх, 3 – проти [16].

За аналогію з ліквідацією УКП(б) владою створювались спеціальні трійки. Крім розгляду питань «відповідності колишніх борбистів бути гідними довіри розбудови соціалізму в лавах КП(б)У», також вони відповідали за закриття газет, клубів, передачу майна. Так, в Одесі газету «Боротьба» закрито до 15 серпня 1920 року. Робітничий клуб борбистів імені Лідова за рішенням трійки передано клубній секції губернського парткому КП(б)У. За спеціальними актами борбистські осередки передавали своє нечисельне майно: меблі, бібліотеки, печатки, бланки, прапори. Серед майна траплялась зброя. Так, Одеський клуб імені Лідова мав арсенал з 11 гвинтівок [17].

Остаточними акордами для УПЛСР (б) стали повідомлення такого змісту, як, наприклад, телеграма № 289: «Первомайської організації борбистів більше не існує». А 25 серпня 1920 року закінчує своє існування губернська трійка, що стало кінцем існування партії борбистів [18].

Висновки. Таким чином, вже до середини 1920-го року більшовики здобули вирішальну перемогу над борбистами, поглинувши їх шляхом самоліквідації. Слід підкреслити, борбисти, як і ліквідовані в березні 1920 року боротьбисти в певній мірі намагались таким чином уникнути відкритої конфронтації з КП(б)У і реалізовувати в подальшому свої програмні настанови в межах єдиної комуністичної партії України. Втім, подальші події яскраво показали всю хибність та наївність цієї позиції. Не в останню чергу допомогу офіційній владі в ліквідаційних процесах надали внутрішні антагонізми в опозиційному середовищі, що знайшли своє відображення у відсутності єдності та чіткого бачення свого місця в майбутньому в лівоесерівському середовищі, згода ряду керівників на займання керівних посад в органах радянської влади – все це певним чином дезорганізувало членів лівоесерівських партій, які в цілому негативно сприймали ідею самознищення УПЛСР (б).

Список використаних джерел

1. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст. / М. М. Шитюк. — К.: Ін-т історії України НАН України; Миколаїв: Тетра, 2000. — 532 с.

БУДЯКОВ А. В.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УПЛСР (БОРБИСТИВ) НА ЮГЕ УСРР В КОНТЕКСТЕ ЛИКВИДАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ БОЛЬШЕВИКОВ (1919–1920-е ГОДЫ)

В статье, на базе широкой историографической и источниковой базы сделана попытка анализа ликвидационной политики большевистской партии по отношению к борбистам Украины. Определены ключевые факторы политики большевиков к УПЛСР (б), рассмотрены аспекты внутренней дезорганизации левозероковского движения Юга Украины.

Ключевые слова: ранний тоталитаризм, борбисты, большевистская партия.

BUDYAKOV O.

ACTIVITY UPLSR (BORBYSTIV) IN SOUTHERN USSR IN THE LIQUIDATION POLICY OF THE BOLSHEVIKS (1919–1920 YEARS)

The article, based on extensive historiography and source base attempt of analysis of the liquidation policy of the Bolshevik party against the party barbitu of Ukraine. Identified key factors of the relationship of the Bolsheviks with PLSR(b), aspects of internal disorganization loessic movement in the South of Ukraine. It is proved that already by mid-1920, the Bolsheviks won a decisive victory over barbitone, consuming them by way of self-destruction.

Keywords: early totalitarianism, Barbati, the Bolshevik party.

2. Бриндак О.Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття / Олег Борисович Бриндак — Одеса: Астропринт, 1998.— 182 с.
3. Ніколаєв І. С. Комуністичне єдиновладдя в УСРР в 1920-х рр.: Історико-правовий аспект. — Миколаїв: ФОП «Швець», 2013. — 436 с.
4. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / Станіслав Владиславович Кульчицький. — К.: Основи, 1996.— 396 с.
5. Зборець С. Радянська історіографія 20-х років про ліквідацію багатопартійності в Україні в 1920–1925 рр. / С. Зборець // Грані. — № 3. — 2005. — С. 27–32.
6. Греченко В. А. Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / Греченко В. А. Ярмиш О. Н. — Харків: Вид-во НУВС, 2001. — С. 78–80.
7. Ніколаєв І. С. Комуністичне єдиновладдя в УСРР в 1920-х рр.: Історико-правовий аспект. — Миколаїв: ФОП «Швець», 2013. — С. 137–138.
8. Голуб А. Маловідомі сторінки історії Катеринославських есерів—боротьбистів/ А. Голуб // Південна Україна. — 2000. — № 2.— С. 46.
9. Боряба. — 25 лютого 1920 року.
10. Боряба — 25 лютого 1920 року.
11. Нестеренко В. Діяльність УПЛСР(б) на правобережній Україні /В. Нестеренко // Історія (збірка наукових праць) / К., 2009.— С. 348.
12. Комуніст (Харків, Київ).- 30 квітня 1920 року.
13. Державний архів Одеської області (далі – Держархів Одеської обл.). — Ф. П-40. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 4–5, 7–9.
14. Держархів Одеської обл. — Ф. П-40. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 9.
15. Комуніст (Харків, Київ). — 20 липня 1920 року.
16. Комуніст (Харків, Київ). — 16 серпня 1920 року.
17. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст. / М. М. Шитюк. — К.: Ін-т історії України НАН України; Миколаїв: Тетра, 2000. — С. 200.
18. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст. / М. М. Шитюк. — К.: Ін-т історії України НАН України; Миколаїв: Тетра, 2000. — С. 201.

Стаття надійшла до редколегії 1.08.2014